

IMPORTANȚA INVENTARIERII PATRIMONIULUI CONSTRUIT PENTRU PROIECTAREA DEZVOLTĂRII DURABILE A LOCALITĂȚILOR RURALE. STUDIU DE CAZ – SATUL HĂLCHIU/HELDSDORF DIN JUDEȚUL BRAȘOV

Adriana Stroe, Aurelian Stroe

Abstract

It is known that, to ensure the sustainable development of a settlement, it is necessary to attain equilibrium between the proposed forms of socio-economic development and the elements of the existing natural capital. In this form of capital, the built historic heritage may be included as well. This type of cultural heritage comprises not only the historic monuments, but the totality of the buildings, urban structures, etc. that distinguish themselves due to their importance within the historical development of the settlement. To know this cultural heritage it is necessary both to analyze each component of the settlement's built heritage, by drawing up their analytical records, and to write a synthesis – the settlement record – offering information that is important for defining the sustainable development policies of the analyzed settlement and for drawing up the settlement planning and territory arrangement rules and regulations, so as to preserve and highlight the historic settlement. Please find below a brief presentation of the settlement record of the village of Hălchiu in the Brașov County, which tries to illustrate the idea in the title.

The settlement of Hălchiu is located in the Țara Bârsei Depression. It is a multi-ethnic settlement (Romanians, Saxons, Gypsies), which was mentioned in documents in 1377. The historic settlement's main source of income was agriculture; given that the agricultural lands were few and of poor quality by comparison with the neighbouring settlements, to earn a living and to ensure the development of the households, apart from agriculture, the inhabitants of Hălchiu had to work as carters and craftsmen (weavers, blacksmiths, bakers, malt producers). As a type of settlement, it can be categorized into villages "with two parallel lanes", developed along the brook crossing the settlement and along the road connecting Feldioara to Codlea. The ethnic groups composing the village were organized by ethnic criteria and the churches and publicly used buildings of the two more numerous ethnicities – the Saxons and the Romanians – marked the centres of the historic neighbourhoods.

The oldest households identified in the settlement date back to mid 18th century. In that period, households had two or three rooms that were usually located above large cellars. Around mid 19th century, in the central area of the village, a type of developed household, with two storeys and a compact plan, appeared. The household is usually organized in a right angle. The summer kitchen, the shed and the stables are an extension to the rear of the house, while the large brick barn lies along the back side of the yard.

The settlement's inventory shows the preservation, in good condition, of the historical structure of the village and of a significant number of buildings that were or could be dated at mid 17th century to mid 19th century. Traces of the channel system whose construction started in the 18th century and of other works designed to improve the quality of the soil and to extend the surface of the arable land can still be seen outside the village.

Keywords: Transylvania, Saxons, historic heritage, inventory, settlement record, sustainable development, Hălchiu, Heldsdorf.

Așa cum este cunoscut, pentru a asigura dezvoltarea durabilă a unei localități este necesară asigurarea unui echilibru între formele de dezvoltare socio-economică propuse și elementele capitalului natural existent, în această formă de capital putând fi inclus și patrimoniul istoric construit. Acest tip de patrimoniu cuprinde nu numai monumentele istorice ci totalitatea acelor construcții, structuri urbanistice, etc. care se disting, prin importanța lor, în cadrul dezvoltării istorice a localității. Pentru cunoașterea acestui patrimoniu este necesară atât analiza, obiect cu obiect, a componentelor patrimoniului construit al localității, prin întocmirea fișelor analitice ale acestora, cât și elaborarea unei sinteze – fișa de localitate, cu un conținut mai amplu decât fișa istorică de localitate prevăzută de metodologiile de urbanism. Acest tip de fișă de localitate oferă informații

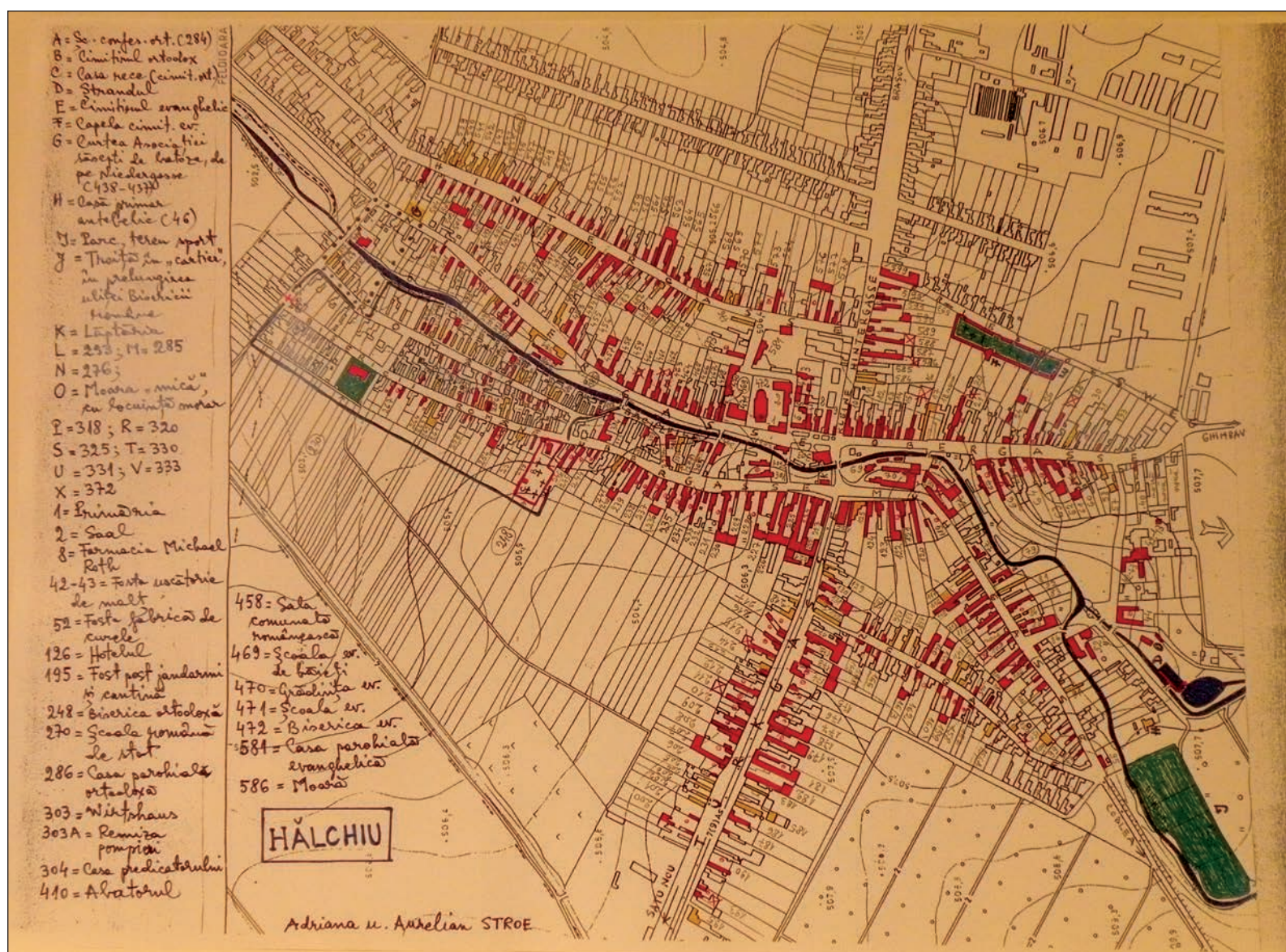

Fig. 1. Planul satului, pe care sunt marcate clădirile inventariate

importante pentru definirea politicilor de dezvoltare durabilă a localității analizate și pentru alcătuirea normelor și regulamentelor de urbanism și amenajare a teritoriului, pentru conservarea și punerea în valoare a localității istorice; de exemplu, istoricul localității cu accent pe acele evenimente care au dat formă localității actuale, date privind evoluția urbanistică și a fondului construit și caracteristicile acestora, prezentarea critică a bibliografiei și evidențierea surselor iconografice, identificarea valorilor de patrimoniu construit și propuneri referitoare la elementele care necesită protecție. În cele ce urmează, vom prezenta, într-o formă foarte condensată, fișa de localitate a satului Hălchiu/Heldsdorf din jud. Brașov, încercând să ilustrăm, astfel, ideea cuprinsă în titlu.

Topografie, spațiu natural

Localitatea, așezată în depresiunea Țării Bârsei, la doar 15 km de Brașov și la 10 km de Codlea, este, alături de satul învecinat, Bod, unul din polii frigului în această zonă, această caracteristică influențând viața sătenilor de la opțiunile privitoare la plantele care puteau fi cultivate, animalele care puteau fi crescute, până la materialele de construcție folosite.

Satul este străbătut, dinspre sud spre nord, de un canal, Neugraben/Vulcănița, amenajat în sec. XV pentru moara din localitate. Podul, unde principala stradă transversală traversează canalul, este considerat centrul localității (Fig. 1). Așezarea satului pe un sol lutos, despădurit încă din sec. XV-XVI, și cu ape freatice

Fig. 2. Stema localității

de adâncime a influențat imaginea localității prin folosirea timpurie a cărămizii și prin posibilitatea de a amenaja pivnițe adânci, element care determină silueta scundă a locuințelor tradiționale. Structura urbanistică a satului este determinată de prezența Vulcăniței, străzile principale fiind paralele cu aceasta. Pământul agricol era de slabă calitate și, în perioada istorică, destul de puțin, în comparație cu localitățile învecinate¹. Această stare de lucruri i-a determinat pe locuitori să înceapă, încă de la sfârșitul sec. XVIII, lucrări de îmbunătățiri funciare – desecări, fertilizări ale solului, care au modificat peisajul înconjurător, și să caute, de timpuriu, ocupații alternative: meșteșuguri, cărăușie², etc. Aceste realități au contribuit la spiritul inventiv, apt de a accepta și a prelua noutățile, al locuitorilor din Hălchiu.

Istoricul localității

Hălchiul este o așezare multiethnică (români, sași, romi), aflată în fosta zonă de colonizare săsească din Țara Bârsei. Pe teritoriul localității au fost descoperite urme de locuire din epoca bronzului și monede romane, dar istoria propriu-zisă a așezării începe în evul mediu. Hălchiul este atestat documentar în 1377, fiind considerat în literatura de specialitate o așezare de colonizare secundară (prin tradiție o bună parte a locuitorilor proveneau din Codlea și Feldioara). Tot tradiția păstrează numele „întemeietorului” satului – Haldebotschi (Hiltwin) – al cărui „portret” constituie stema comunei (Fig. 2).

Menționăm, în cele ce urmează, doar câteva dintre evenimentele importante, documentate de bibliografie sau inventariere, referitoare la evoluția așezării și care au influențat, în mod direct, imaginea acesteia:

- sec. XIII – construirea unei biserici gotice timpurii – dovadă a existenței localității în această perioadă. Biserica a fost reconstruită la începutul sec. XV și înconjurată de o incintă fortificată, care a fost dublată de o incintă exterioară la mijlocul sec. XVI. Fortificarea bisericii a influențat structura Hălchiului deoarece rețeaua de ulițe trebuia să asigure accesul rapid al locuitorilor spre fortificație, iar în jurul acesteia trebuia păstrată, în scopuri defensive, o mare suprafață neconstruită; aceasta a fost ocupată abia în a doua jumătate a sec. XVIII, când fortificația a devenit inutilă. În 1802, o parte a bisericii s-a prăbușit din cauza cutremurului, fiind înlocuită cu biserica actuală. Incinta a fost demolată, în etape, în a doua jumătate a sec. XIX.

¹ În 1701 satul avea doar 318 iugăre cadastrale pământ arabil, aproape toată partea de nord și nord-vest a teritoriului fiind ocupată de mlaștini. Încă de la sfârșitul sec. XVIII au început să fie executate lucrări de îmbunătățiri funciare – desecări, fertilizări ale solului, părți ale canalelor de desecare existând încă în extravilanul localității actuale. Lucrările de îmbunătățiri funciare au făcut ca până în 1883 suprafața terenului agricol să crească de 10 ori – 3.365 iugăre. Valoarea șeptelului situa, în același an, localitatea Hălchiu pe locul 10 dintre cele 227 localități săsești din Transilvania. În 1930, ca urmare a desecărilor, suprafața agricolă atinsese 4.485 iugăre. Extinderile succesive ale suprafețelor agricole au fost însoțite de perioade de dezvoltare economică și constructivă.

² În 1796 în localitate exista breasla țesătorilor, activă până pe la 1860, iar cărăușia a fost ocupația conexă favorită până la apariția căii ferate.

Fig. 3. Moara și uzina electrică

Fig. 4. Carmangeria

- 1424 – a fost amenajat canalul Vulcănița, traseul acestuia devenind axa de dezvoltare a localității.

- 1510 – localitatea avea cca. 100 de gospodării, un slujitor comunal, un învățător³. Prima listă nominală a contribuabililor, din 1526, atestă că la acea dată toți locuitorii erau sași. În 1711 sunt menționate documentar primele familii de români (8). În 1833 în Hălchiu existau 377 gospodării săsești, 66 gospodării românești și 20 țigănești. În 1857 în localitate se aflau 475 de gospodării, în 1880 – 485 de case, în 1899 – 411 case săsești și 99 românești. În 1900 în Hălchiu existau 530 case de zid și 66 case din lemn⁴. În 1910 numărul de case de zid crescuse la 625. În 1966 – 982 locuințe, în 1971 – 1171.

- 1523 – primul mare incendiu consemnat dintr-un lung șir de astfel de evenimente. Cele mai distrugătoare au fost incendiile din 1586⁵, 1632⁶, 1688⁷. Ultimul incendiu generalizat a avut loc în aprilie 1817, când au ars 238 de gospodării. Aceste incendii, care au devastat mari părți din localitate și care s-au repetat până pe la începutul

³ Hălchiu. O istorie în imagini... p. 9.

⁴ Probabil case cu structură de lemn și diferite umpluturi (fachwerk), deoarece lemnul era foarte scump în localitate.

⁵ A distrus aproape ½ din localitate.

⁶ Au scăpat numai 17 gospodării.

⁷ A ars toată localitatea.

Fig. 5. Front pe Hintergasse

epocii moderne, la care trebuie adăugat obiceiul de a arde gospodăriile familiilor dispărute în numeroasele epidemii care au pustiit satul, explică numărul mic de case cu datări anterioare anului 1800 sau chiar 1830.

- 1729 – este menționată fierbătoria de silitră care, pe de o parte, a fost o sursă importantă de venituri pentru comunitate, iar, pe de altă parte, a contribuit la dispariția vechilor construcții, resturile acestora fiind folosite ca materie primă pentru fabricarea silitrei.

- 1791 – ca urmare a Edictului de toleranță, a putut fi construită biserica ortodoxă, iar, ca urmare a Edictului de concivilitate, cartierul românesc a putut fi extins și dotat cu clădirile necesare funcționării comunității, ex.: școală confesională (1875), sală comună, etc.

- 1796 – meșterii țesători din Hălchiu erau suficient de mulți pentru a-și înființa propria breaslă.

- 1861 – regularizarea Vulcăniței

- 1880-1885 – regularizarea străzilor, amenajarea rigolelor. După regularizare a fost permisă extinderea locuințelor prin ocuparea trotuarelor foarte late (8-10 m), fiind afectate imaginea și traseul ulițelor medievale.

- 1885 – deschiderea oficiului poștal Hălchiu.

- 1888 – a început cultivarea sfeclei de zahăr, care a devenit, în scurt timp, una din principalele surse de venituri a locuitorilor.

- 1894 – cu ocazia Comasării au fost făcute ample

lucrări de desecare care au determinat extinderea teritoriului agricol al așezării. Tot în această perioadă au apărut forme de asociere a locuitorilor atât în domeniul agriculturii, cât și a creșterii animalelor de rasă. Evoluția economică a determinat și o evoluție constructivă. Circa jumătate din locuințele inventariate aparțin perioadei de la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX, în cazul anexelor – grajduri, cotețe, șuri, construite după modelele propuse de școlile de agricultură – proporția acestora fiind mai mare și dând imaginea unei agriculturi evolute, de nivel semi-industrial.

- 1895 – demolarea fortificației bisericii evanghelice și ocuparea suprafeței rămasă liberă cu construcții de interes public (noua școală, sala comună), ceea ce a determinat modificarea aspectului centrului localității. Aspectul aproape urban al centrului a fost completat prin construirea, în 1905, a cârciumii cu cazinou de lângă podul peste Vulcănița. O altă modificare, apărută ca urmare a demolării incintei fortificate și dispariției cămărilor de provizii, a fost amenajarea, în fiecare gospodărie, a unei încăperi pentru păstrarea slăninii.

- 1908 – a fost construită uzina electrică.

- 1909 – a fost construită baia populară.

- 1930 – în Hălchiu existau 79 de întreprinderi (Fig. 3, 4).

- 1934-1935 – ca urmare a Marii Uniri, a fost construită Școala românească de stat.

- 1945-1946 – exproprierea terenurilor agricole și a gospodăriilor sașilor, însoțită de stabilirea în localitate a unor coloniști din alte zone, cu altă civilizație a locuirii. Peste circa 10 ani, începând cu 1956, gospodăriile au fost restituite, determinând extinderea localității prin apariția cartierului de coloniști în estul acesteia.

- 1945-1950 – înființarea GAS și GAC a modificat imaginea localității prin abandonarea anexelor agricole din gospodăriile sătenilor; o parte a acestora au fost transformate în spații de locuit.

- 1965-1970 – construirea blocurilor în apropierea bisericii evanghelice și pe locul fostelor șuri de zeciuală a modificat aspectul istoric al centrului localității.

- 1990 – exodul populației săsești din Hălchiu,

Fig. 6. Front pe Obergasse (cca. 1900)

Fig. 7. Casa nr. 11, pe Obergasse

Început încă în anii '70 ai sec. XX, a atins apogeul. Gospodăriile sașilor au fost cumpărate de locuitori de altă etnie. Schimbarea proprietarilor locuințelor a determinat modificări ale aspectului acestora.

Tipul de așezare și evoluția localității. Vechimea construcțiilor

Hălchiul este o așezare cu caracter închis, dezvoltată de-a lungul unei rețele regulate de ulițe, cu direcția nord-sud, paralele cu valea Vulcăniței (vezi Fig. 1). Există o singură uliță transversală care marchează, în locul unde traversează Vulcănița, punctul de greutate al satului – locul unde sunt concentrate cele mai multe clădiri de folosință publică sau cu destinație specială ale localității (biserica, primărie, școală, sală comună, etc.). Tot acesta este locul unde comunică ulițele localității. Cu excepția acestui pod și a unor poduri noi, construite spre extremitățile așezării, comunicarea între cele două jumătăți ale satului se face prin pasarele.

Imaginea localității este aceea a unui sat compact, cu ulițe largi, mărginite de rigole superficiale și trotuare care păstrează în multe locuri lățimea de 6-10 m, cu excepția Uliței Noi/Neugasse și a cartierului românesc. Casele, cu plan dreptunghiular cu latura scurtă în limita la stradă a parcelei și cu aspect de parter, sunt așezate în fronturi continue. Fațadele au decorație simplă, concentrată în jurul ferestrelor și pe pinionul turtit (Fig. 5), excepție făcând zona centrală unde casele au două niveluri și decorație bogată, eclectică (Fig. 6, 7).

Ca orice sat multiethnic și pluriconfesional din fosta zonă de colonizare săsească din Transilvania și Hălchiul a fost organizat, până prin anii '70 ai sec. XX, în cartiere pe criterii etnice și confesionale. Sașii ocupau tot teritoriul satului, cu excepția ulițelor Bisericii Române și Prin Români, care formau cartierul românesc; țiganii locuiau la capătul vestic al uliței Prin Români (Fig. 8, 9, 10, 11, 12, 13).

Primele atestări documentare privitoare la structura urbanistică a Hălchiului datează din a doua jumătate a sec. XVI; erau menționate Mühlgasse, cu 25 de case și Türkigasse, cu 83 de case. Hintergasse este menționată în sec. XVIII, ultima apărută în localitatea istorică fiind Neugasse, urmată de ulițele cartierului românesc.

În Harta Militară Iosefină (Ridicarea Iosefină) alcătuită între 1769-1772, Hălchiul are, în nucleu, structura satului actual, cu excepția Neugasse și a ulițelor cartierului românesc (Fig. 14). Pe Harta Francesco-Iosefină, de la sfârșitul sec. XIX, există deja toate străzile localității istorice (Fig. 15), planul Eugen Zakó, din 1906, fiind cel mai apropiat de imaginea actuală, cu excepția cartierului coloniștilor (Fig. 16). Din punct de vedere a ocupării parcelelor Ridicarea Iosefină înregistrează gospodării conținând câte două locuințe, așezate pe laturile lungi ale unor parcele late, și o anexă, pe latura de fund a curții, toate celelalte hărți și planuri menționate înregistrând parcele înguste și lungi, cu câte o singură locuință. Ca urmare a inventarierii am constatat că, în zona

Fig. 8. Biserica evanghelică

Fig. 9. Primăria

Fig. 10. Hanul

Fig. 11. Casa parohială evanghelică

Fig. 12. Biserica ortodoxă

Fig. 13. Școala confesională ortodoxă

istorică a satului, lățimile parcelelor sunt aproximativ egale; în cartierul săsesc ele au cca. 15-20 m și adâncimi în funcție de factori topografici, iar în cel românesc de circa 10-15 m, cu o adâncime mică, parcelele având aici dimensiuni atât de mici încât abia încap anexele, curțile fiind fără grădini. Întinderea istorică a localității a rămas neschimbată până după mijlocul sec. XX. După 1960, ca urmare a revenirii sașilor în gospodăriile proprii, coloniștii instalați aici au primit loturi de construcție în estul localității – pe străzile 11 Iunie și Tudor Vladimirescu. În aceeași perioadă, la extremitatea nordică a uliței Bisericii Române, în fosta grădină a școlii de stat, au fost create 15 gospodării, în extremitatea nordică a Niedergasse circa 10 gospodării, în extremitatea Mühlkasse, în fostul canal al Morii, 5 gospodării, iar în extremitățile de nord și sud a lui Hintergasse, câte 5-6 gospodării.

Din punct de vedere al evoluției urbanistice a satului, ca urmare a inventarierii am putut constata că:

- spațiul în jurul fortificației începuse să fie ocupat la mijlocul sec. XVIII, ex. casa de la nr. 9, datată 1768 și casa nr. 465, datată 1761.
- limitele istorice ale cartierului săsesc, documentate prin inventariere, coincid cu limitele moderne ale acestuia. Astfel, la sfârșitul sec. XVIII, Obergasse avea aproape dimensiunea actuală, casa nr. 31, așezată spre extremitatea sudică a sa, fiind datată 1799, de asemenea Mühlkasse, unde casele nr. 106 și nr. 107, aflate spre extremitatea uliței, sunt date 1793; cea mai veche casă de pe Neugasse, nr. 169, situată la limita acesteia, este datată 1802, extremitatea actuală a Türkasse – casa nr. 206 – este datată 1795; chiar Niedergasse, formată mai târziu datorită mlaștinilor din zonă, are spre extremitatea nordică locuințe date la sfârșitul sec. XVIII - primul sfert al sec. XIX, ex. nr. 398, datată 1790, nr. 442, datată 1826. Frontul estic al Hintergasse are zone compacte cu case date în a doua jumătate a sec. XVIII, ex. nr. 548-549, date la 1777, nr. 578, datată la 1758. Concomitent cu atingerea limitelor localității, așa cum am menționat mai sus, a fost ocupată și zona din jurul bisericii

fortificate.

Clădirile importante ale cartierului săsesc sunt grupate, conform schemei obișnuite de organizare a acestor cartiere, în jurul bisericii evanghelice, așezată în centrul localității, lângă podul peste Vulcănița/Neugraben. Silueta turnului bisericii, asemănătoare celei a Bisericii Negre din Brașov, este un element determinant în formarea imaginii localității. Biserica, ridicată la începutul sec. XIX, este o clădire de mari dimensiuni, fără un stil arhitectonic precis, păstrând din bisericile anterioare doar turnul-clopotniță și portalul vestic. Biserica este înconjurată de clădiri destinate administrației, educației și petrecerii timpului liber: școli, grădinițe, sală de sport, sală comunală, han comunal cu cazinou și bibliotecă (situate la numerele 469, 470, 471, respectiv 2 și 8), primărie (la nr. 1). Aceste clădiri se deosebesc de celelalte clădiri din localitate atât prin volumetria amplă și poziția față de stradă, cât și prin decorația eclectică îngrijit executată. Două din clădirile menționate – vechea școală de băieți – 1820 și primăria – 1848 – se numără printre cele mai vechi clădiri de folosință publică ale zonei.

Tot în apropierea bisericii se găsesc, de asemenea, alte clădiri importante ale comunității: casa predicatorului, casa notarului, casele învățătorilor și casa parohială evanghelică ce se deosebesc de locuințele obișnuite ale localității prin dimensiuni și decorație.

Cazarma și pavilionul ofițerilor, de la nr. 197, respectiv 196, situate la extremitatea vestică a localității, construite în 1862 prin contribuția comunității și extinse în 1902, sunt cele mai mari construcții de acest tip dintr-o localitate rurală din Țara Bârsei și păstrează, în bună stare de conservare, decorația istoricistă.

O apariție inedită în spațiul rural este fostul hotel, cu sediu de bancă și restaurant, de la nr. 124, construit în 1937 și care, prin formele mai simple ale fațadelor și friza de ferestre ale etajului de mansardă, amintește mai degrabă de arhitectura balneară a epocii.

Grajdurile comunale, o permanență a localităților săsești, se află tot în apropierea centrului localității, la nr. 20. Casa îngrijitorului, datată 1775, nu se deosebește de

Fig. 14. Ridicarea Iosefină

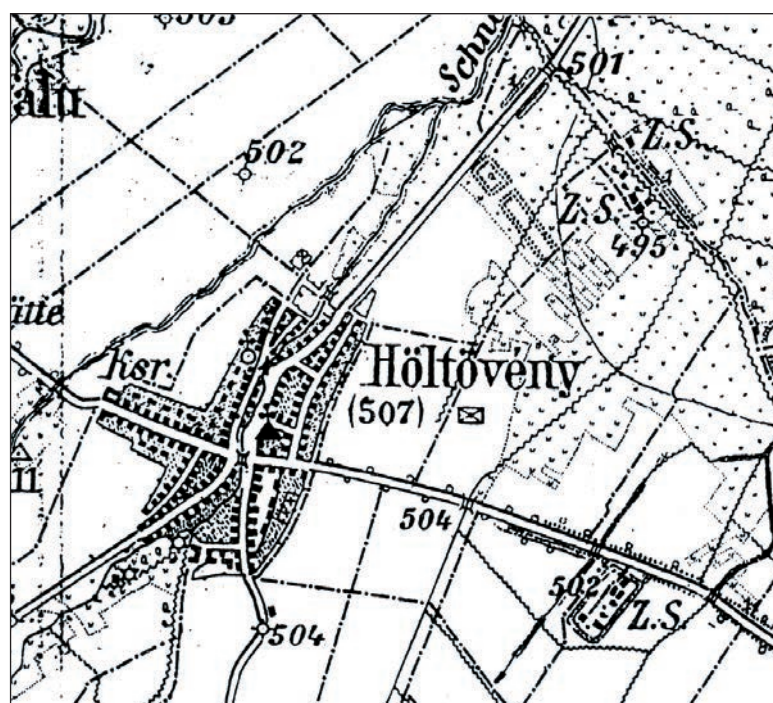

Fig. 15. Ridicarea Francesco-Iosefină

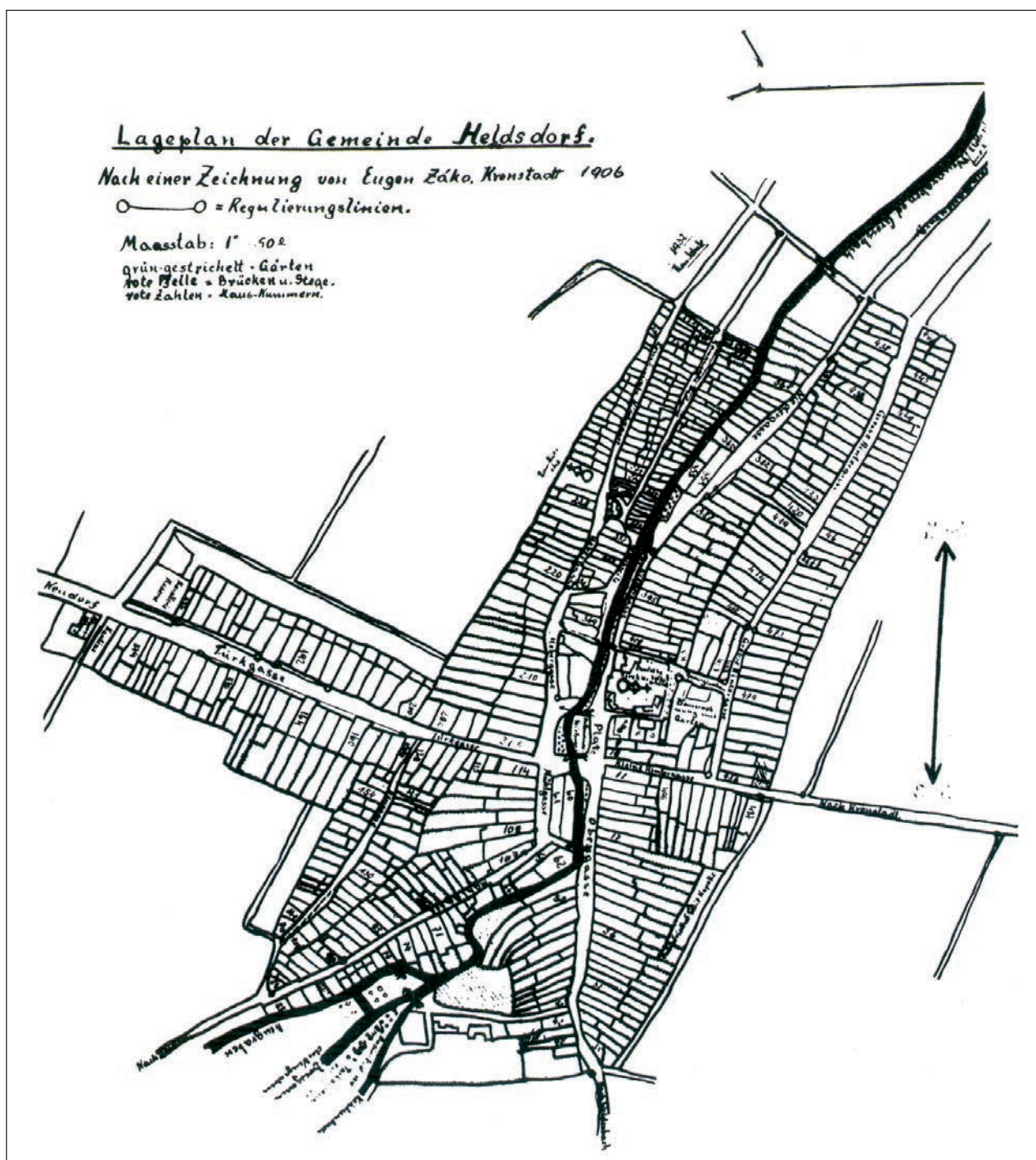

Fig. 16. Planul E. Zakó

locuințele obișnuite din localitate, iar grajdurile, cu forme influențate de Școala de agricultură de la Feldioara, sunt similare celor din gospodăriile dezvoltate ale localității.

Oficiul poștal, la nr. 10, înființat la sfârșitul sec. XIX, are aspectul unui magazin urban, iar fosta lăptărie – o clădire simplă, parter – se face remarcată prin așezarea în centrul unui larg spațiu liber, lângă pod și han.

Celelalte clădiri de folosință comună sau cu destinație specială ale cartierului sunt așezate spre extremitățile acestuia:

- moara mică, datată 1905, se află spre sud, alături de moara mare, înlocuită, în 1920, de o fabrică de curele,
- abatorul, construit în 1910, se afla în nordul comunei, la nr. 410,

- moara nouă și uzina electrică, construite pe la 1909, cu extinderi în 1926 și 1941, sunt așezate tot spre nord, în afara localității.

Spațiile industriale, așezate fie spre marginea localității, ex. uscătoria de malț de la nr. 42-43, fabrica de curele de la nr. 52, fie în centru, ex. fabrica de salamuri de la nr. 224. Uscătoria de malț se remarcă prin nucleul de arhitectură socială. Fabrica de mezeluri are un deosebit impact asupra imaginii centrului localității prin decorația Art Deco. Crescătorie de porci – clădire paralelipipedică, din cărămidă aparentă, care păstrează o parte a instalațiilor interioare – ilustrează gradul de dezvoltate la care ajunsese creșterea animalelor în Hălchiu.

Toate aceste construcții influențează imaginea localității prin aceeași amplitudine a volumelor propriie clădirilor reprezentative ale localității, dublată de decorația îngrijită a acestor clădiri cu finalitate accentuată practică. În cazul fabricii de curele este de menționat coexistența în aceeași parcelă a fabricii și a locuinței patronului, aceasta din urmă fiind una din foarte puținele locuințe de tip vilă întâlnite în mediul rural în Țara Bârsei.

Clădirile cu destinație specială, cele comerciale în primul rând, sunt concentrate în zona centrală și pe Türkgasse. Spre deosebire de spațiile similare din mediul rural, care funcționau cu minime amenajări, în Hălchiu aceste spații sunt mai degrabă asemănătoare celor din mediul urban – spații special amenajate, cu vitrine pe toată fațada.

În localitate nu mai sunt păstrate decât câteva urme ale atelierelor meșteșugărești, de ex. singurul semn al existenței atelierelor de țesători este suveica incizată pe pinionul casei nr. 169, construită în 1802, bazinele tăbăcăriei Th. Wagner de la nr. 398 sunt colmatate și acoperite de buruieni, patiseria de la nr. 466 este semnalată doar de cuptoarele păstrate în pivniță.

Spațiile de folosință publică sau cu destinație specială documentează, aidoma clădirilor comunității, aceeași rapidă asimilare a influențelor urbane sau a ideilor moderne, caracteristică localității. De exemplu, cimitirul, mutat pe actualul amplasament la 1831, este, prin galeria de cripte, tipic pentru cimitirele evanghelice din satele mai dezvoltate din Țara Bârsei; are, în plus, faț

de acestea, o capelă de influență urbană. Alte două spații care depășesc, prin dimensiuni și organizare, amenajări similare din satele din zonă sunt ștrandul, construit în 1909 și terenul de sport cu parcul înconjurător, amenajate în 1931. Cele două spații, care formează un ansamblu, se află în sud-estul așezării, într-o zonă de verdeață singulară în această parte a localității aproape lipsită de vegetație înaltă. Sunt încă vizibile alea mare și traseele aleilor secundare, ștrandul și o parte a cabinelor din lemn.

Satul nu a avut propriu-zis o piață, locul marcat cu această denumire pe planul de la 1906 al lui E. Zakó se afla cu aproximație pe locul hanului. Centrul actual al satului nu are amenajări speciale; caracterul de centru este dat de aglomerarea de clădiri de folosință comună sau cu destinație specială aflate în acest perimetru și de plantația de castani din fața bisericii evanghelice – fostul loc de dans în aer liber. Centrul grupează, pe malul drept, lângă biserică, toate clădirile cu funcție spirituală și administrativă ale comunității, pe malul stâng fiind grupate clădirile comerciale și industriale.

Străzile longitudinale, paralele între ele și paralele cu râul, ca și strada transversală au, ca în majoritatea satelor săsești din zonă, traseu rectiliniu, lățime între 8-10 m, rigole nu foarte adânci și trotuare late; în porțiunile unde se păstrează încă dimensiunile medievale, ex. extremitatea vestică a Türkgasse, trotuarele au aproape 10 m. Pe Türkgasse, Niedergasse, Obergasse sunt păstrate resturi ale fostelor plantații de pomi aflate de-a lungul rigolelor. În zona centrală, lângă fosta lăptărie, sunt păstrați câțiva stâlpi metalici ai primei rețele de electricitate din comună (1909).

Cu excepția Neugasse, care până la sfârșitul sec. XIX, când a fost deschisă străduța între numerele 132 și 170, nu avea comunicație cu restul localității decât prin Mühlgasse, celelalte ulițe aveau comunicație între ele și cu centrul prin străduțe de legătură, înguste, cu fronturile formate din laturile lungi ale gospodăriilor.

Casa, așezată în limita la stradă a parcelei, de regulă cu latura îngustă la stradă, are două ferestre la fațadă și acoperiș în două ape, cu pinion. Cele mai vechi locuințe identificate în localitate datează de la mijlocul sec. XVIII. Cele mai vechi case sunt la nr. 577 (1754) (Fig. 17), Hintergasse și nr. 66 (1753), Obergasse. Este de remarcat, de asemenea, frontul estic al Hintergasse, începând încă de la limita sa istorică dinspre nord, deoarece acest front este, pe aproape toată lungimea sa (nr. 547-577), datat sau databil a doua jumătate și în special ultimul sfert al sec. XVIII, acest fenomen fiind mai rar întâlnit în zonă: nr. 548 și 549 – datate 1777, nr. 554 – datată 1765, nr. 569 – datată 1781 (singura locuință cu încăperi boltite), nr. 570 – 1758, nr. 576 – 1788, nr. 577 – 1754, nr. 578 – 1758.

Până spre cel de-al patrulea sfert al sec. XIX casele obișnuite din localitate aveau două încăperi în filă: încăperea focului și o încăpere de locuit. Încăperile aveau plafoane din grinzi aparente; a fost identificată o singură locuință cu încăperi boltite – cea de la nr. 569. Planul

Fig. 17. Casa nr. 577

Fig. 18. Casa nr. 124

Fig. 19. Casa nr. 169 – pinionul la curte

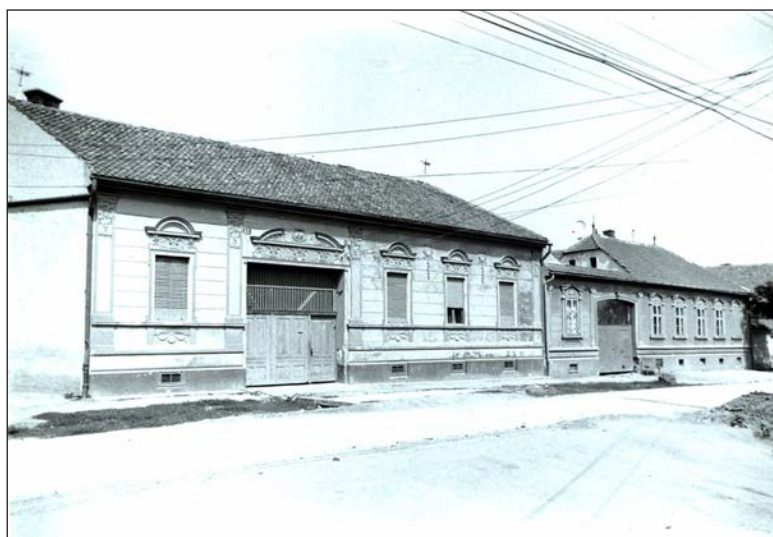

Fig. 20. Casele nr. 62 (stg.), 63 (drt.)

Fig. 22. Gospodăria 487 – grajduri

Fig. 21. Casa nr. 61

Fig. 23. Gospodăria 111 – șura (1857)

Fig. 24. Front pe ulița Bisericii Române: nr. 263 (drt.)-255 (stg.)

locuințelor a evoluat de la două la trei încăperi în filă, cu acces comandat prin cea mediană, spre sfârșitul sec. XIX. În aceeași perioadă a fost documentată în localitate apariția pridvorului dezvoltat, parțial, decroșat sau tip „portic”, cu soclu de zid și stâlpi din lemn. Mărimea pridvorului, grosimea și modul de fasonare al stâlpilor variaua în funcție de starea socială a proprietarului. Pridvoarele cele mai dezvoltate, întâlnite în zona centrală, au stâlpi groși, strunjiți, galbați, ex. casa nr. 44. Pivnița parțială, numai sub încăperea de locuit, domină până spre 1830. Încă de timpuriu pivnițele erau acoperite cu bolți din cărămidă, în timpul inventarierii fiind identificate doar câteva locuințe anterioare anilor 1775-1780 care păstrau pivnițe cu plafoane de grinzi aparente. Până spre mijlocul sec. XIX au fost folosite bolțile semicilindrice, rareori bolți semicilindrice cu lunete. Caracteristică pentru localitate este apariția timpurie (cca. 1850) a bolțișoarelor pe arce dublouri, ex. casa de la nr. 44, în timp ce bolțișoarele pe grinzi metalice apar pe la sfârșitul sec. XIX, iar plafoanele din beton pe la 1920-1930. Materialul de construcție folosit preponderent a fost cărămida, cu liant de pământ sau mortar de var. Piatra a fost puțin folosită, în special la fundații și socluri. Regimul tradițional de înălțime este

diferit de al multor sate săsești din Țara Bârsei. Până spre 1860-1870, din cauza apei freatice situată la adâncime, casele aveau pivnițe adânci, semnalate doar de o mică răsuflătoare în axul fațadei, și aspect de parter. După 1860-1870 au apărut din ce în ce mai multe locuințe cu pivniță înaltă. Pe la mijlocul sec. XIX în zona centrală a localității a apărut un tip de locuință dezvoltată, cu două niveluri și plan compact (Fig. 18). Influența arhitecturii din satele din jur a făcut să existe și exemplare, nu foarte numeroase, de case cu bucătăria la nivelul solului și camera pe pivnița situată la nivelul solului. Din punct de vedere al evoluției formelor și decorațiilor, menționăm următoarele: pinionul este triumphiar până spre mijlocul sec. XIX și turtit după această perioadă.

Lucarnele pinionului, dreptunghiulare, erau în număr de trei până spre sfârșitul sec. XVIII – începutul sec. XIX, după această dată numai două. Decorația era inițial concentrată pe pinion și consta din motive vegetale incizate (Fig. 19); acest tip de decorație a fost folosită până spre mijlocul sec. XIX, după această dată fiind folosită decorația profilată în tencuială, de influență urbană. Începând cu 1870 și în special la sfârșitul sec. XIX, s-a generalizat decorația eclectică, întâlnită în special la

Fig. 25. Intrarea în cimitirul evanghelic

Fig. 26. Cimitirul evanghelic

locuințele elitelor, situate în zona centrală (Fig. 20, 21).

Extinderea spațiului locuibil a fost făcută în special prin adăugarea de încăperi în filă. O altă modalitate de extindere a spațiului locuibil specifică localității, apărută la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX, a fost construirea de încăperi de locuit deasupra grajdurilor. Folosită inițial pentru adăpostirea muncitorilor sezonieri, această metodă s-a generalizat după 1950.

Gospodăria este organizată, de regulă, în unghi drept. În filă cu locuința sunt așezate casa bătrânilor, încăperea cuptorului/bucătăria de vară, șopul, grajdurile (Fig. 22), pe latura de fund a curții fiind amplasată șura mare din zid (Fig. 23). În formele primitive încăperea cuptorului nu avea ferestre ci numai o ușă largă, cu două canaturi, pentru ca, mai apoi, să fie amenajată ca bucătărie de vară sau bucătărie de vară cu spațiu locuibil. Graidurile aveau multiple compartimente, pentru diferitele categorii de animale. Până spre 1870-1880 grajdurile erau scunde, cu

incintei fortificate a bisericii evanghelice în gospodării au apărut mici cămări ale slăninii, amenajate în colțul parcelei opus casei, adosate gardului înalt, de zid. Un element rar, prezent numai în gospodăriile dezvoltate și neidentificat în alte sate din zonă, este chioșcul. Acesta era fie o terasă cu parapet și stâlpi din lemn, situată lângă bucătăria de vară, fie un edicul octogonal cu acoperiș piramidal și steag de vânt, așezat în mijlocul parcelei.

Ca și în alte sate din Țara Bârsei, se constată existența unui tip de casă specific locuitorilor cu o stare economică superioară mediei, caracterizată prin înălțime și planurile mai dezvoltate ca dimensiuni și, în epocile mai recente, prin numărul de încăperi. Cea mai veche casă de acest tip se află la nr. 124, fiind datată 1840. Cele mai numeroase se află în zona centrală – pe Obergasse, Mühlgasse, Türkasse și datează de la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX. Majoritatea locuințelor inventariate datează de la mijlocul sec. XIX – începutul sec. XX. În ceea ce privește

Fig. 27. Sala comunală românească

Fig. 28. Casa parohială ortodoxă

acoperiș înalt, cu lucarnă pentru fân. După această dată sunt din ce în ce mai frecvente grajdurile cu două niveluri, nivelul superior fiind folosit ca depozit sau fiind amenajat ca spațiu locuibil. Graidurile de la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX au streșini foarte late, susținute de contravânturi oblice, profilate. În cazuri mai rare grajdurile pentru bivolițe erau amplasate pe latura opusă grajdurilor pentru bovine și cai și aveau pereți din lemn. Inițial fațadele grajdurilor nu erau decorate, însă, cu cât ne apropiem de perioada interbelică, decorația fațadei la curte a casei tinde să se extindă, în forme simplificate, și asupra fațadei grajdurilor (lesene, ancadrame profilate sau ancadrame din cărămidă aparentă). Șura este din zid, numai gospodăriile mai modeste având șuri din lemn. Până spre sfârșitul sec. XIX șurile erau largi și mai scunde, cu acoperiș cu două ape și pinioane turtite; șurile construite după această dată sunt mai înguste și mai înalte, cu acoperiș cu pinioane triunghiulare. În perioada interbelică au apărut șurile cu decroșuri laterale. Pe la începutul sec. XX, pe latura gospodăriei opusă grajdurilor au apărut magazii din scândură scunde, cu acoperiș în pupitru. După demolarea

anexele, una din cele mai vechi identificate în localitate este șopul, datat 1839, al gospodăriei nr. 12, sau cel datat 1834 de la nr. 234; una din cele mai vechi șuri este cea din gospodăria de la nr. 111, datată 1854 (vezi Fig. 23).

Un exemplar mai rar întâlnit de spațiu de folosință publică este „curtea mașinilor”, în care fiecare vecinătate ținea mașinile de treierat și celelalte mașini proprietate comună.

Cartierul românesc are principalele clădiri de folosință publică dispuse pe toată lungimea uliței celei mai importante a acestuia – ulița Bisericii Române. La limita între cartierul săsesc și românesc se află biserica ortodoxă, datată 1791. Este tipică pentru bisericile ortodoxe de la sfârșitul sec. XVIII din Țara Bârsei atât din punct de vedere al categoriei sociale a ctitorilor, cât și ca plan, siluetă, datare, stilul picturii murale. La extremitatea uliței, pe un teren aparținând bisericii, a fost construită, în 1934, școala de stat cu locuință pentru învățător, care domină, prin volumetrie, imaginea uliței. La jumătatea distanței între aceste două clădiri se află alte două clădiri de folosință publică – școala confesională ortodoxă și casa

Fig. 29. Hotelul

Fig. 30. Ștrandul

parohială ortodoxă.

Școala confesională ortodoxă este una din cele mai vechi școli confesionale ortodoxe din zonă. Casa parohială ortodoxă, datată 1852, una din cele mai vechi case ale cartierului, a fost mult modernizată. Sala comună românească, de la nr. 458, situată în cartierul săsesc, documentează momentul în care comunității românești încep să-i fie recunoscute drepturile. Gospodăriile cartierului românesc nu se deosebesc ca mod de organizare de cele ale cartierului săsesc, toate elementele componente fiind, însă, mai reduse ca dimensiuni, datorită nu numai situației economice diferite ci și dimensiunilor reduse ale parcelelor (Fig. 24). Locuințele nu se deosebesc nici ca poziție în cadrul parcelei, nici ca dimensiuni, decorație, de cele medii și modeste ale cartierului săsesc. Așa cum am spus, cea mai veche locuință a cartierului românesc este casa parohială ortodoxă, celelalte case ale cartierului datând de pe la sfârșitul sec. XIX - începutul sec. XX – epocă de maximă dezvoltare a așezării. Poate fi observată o anumită stratificare socială, casele mai modeste ale cartierului românesc fiind așezate pe ulița Prin Români sau Șirul Văii. Prin tradiție, până prin anii '50 ai sec. XX în cartierul românesc mai existau case de lemn.

Ca urmare a inventarierii satului Hălchiu am constatat că:

- localitatea păstrează în stare originală rețeaua medievală de ulițe și aspectul unui sat închis, compact, dezvoltat de-a lungul unei rețele regulate de ulițe;
- păstrează autenticitatea modului de organizare pe cartiere tipică unei localități de colonizare săsească din Transilvania. Aspectul istoric al cartierelor nu este radical modificat;
- păstrează substanța istorică din două jumătăți a sec. XVIII - sec. XIX, în stare originală, combinată cu autenticitatea decorației fațadelor, ca și un număr de case specifice pentru diverse epoci și categorii sociale din zonă, din perioada istorică;
- față de alte localități similare, păstrează un număr sporit de clădiri de folosință comună sau cu destinație specială, evocând modul de organizare al unei comunități etnice și religioase în curs de dispariție (Fig. 25-30);
- păstrează, față de alte sate similare din Țara Bârsei, un număr sporit de clădiri semnificative pentru dezvoltarea tehnicii și industriei;
- pe teritoriul localității se păstrează, încă, urme ale evoluției agriculturii de-a lungul evului mediu și al epocii moderne – rețeaua de canale pentru drenarea pământului arabil și pentru îmbunătățirea calității acestuia sau exemplare care documentează apariția unei agriculturi de tip semi-industrial, ex. crescătoria intensivă de porci.

Propuneri pentru instituirea zonei construite protejate

Datorită păstrării caracteristicilor arhitecturale, planimetrice, urbanistice ca și a conservării în stare originală a principalelor clădiri de folosință comună și a celor cu destinație specială ale localității, datorită densității clădirilor cu substanță istorică bine păstrată și cu datare atestată de înscrierea pe obiect, nucleul istoric al satului Hălchiu, așa cum este consemnat în planul localității prezent în acest articol (cu excepția străzilor 11 Iunie și Tudor Vladimirescu), îndeplinește criteriile de clasare ca sit de arhitectură și trebuie înscris în planurile de urbanism ale localității ca zonă construită protejată.

În cadrul acestei zone propunem să fie păstrate:

- Traseul și profilurile rețelei de ulițe,
- Caracteristicile fronturilor, cu alternanța de fațade și garduri înalte, de zid,
- Modul de ocupare al parcelelor și, în special, modul de dispunere a locuinței, cu latura îngustă la stradă, ca și modul tradițional de extindere a spațiului locuibil, prin adăugarea de încăperi în filă cu locuința. Pentru extinderea spațiului locuibil pot fi folosite, de asemenea, soluții care „să copieze” regimul de înălțime și aspectul anexelor supraînălțate de spații de locuit pentru zilieri, tradiționale în localitate.
- Regimul de înălțime – parter. Fac excepție zonele

în care se află locuințe dezvoltate, cu plan compact și două niveluri; aceste zone sunt cuprinse între nr. 10-17 și 60-67 de pe Obergasse, 1-9 și 457-472 de pe Niedergasse, 223-248 de pe Übergasse, 119-126 de pe Mühlgasse, 207-221 și 129-182 de pe Türkgasse, unde pot fi admise și construcții cu două niveluri.

- Silueta și compoziția fațadelor (parter cu pinion triunghiular sau turtit, două ferestre la stradă, sau, în zonele cu locuințe dezvoltate menționate mai sus, două niveluri cu acoperiș în patru ape, fațadă cu 3 sau 4 ferestre, grupate 2+1 respectiv 2+2). Este, de asemenea, de menținut tipul de împrejmuire spre stradă: gard înalt, de zid, cu poartă pietonală și poartă pentru atelaje protejate.

- Trebuie revitalizate spațiile verzi și spațiile pentru petrecerea timpului liber – în special ștrandul, terenurile de sport și micul parc din apropiere.

- Trebuie găsite soluții pentru conservarea volumetriei fostei crescătorii de porci – clădire industrială timpurie, unică în Țara Bârsei. De asemenea, trebuie menținute și revitalizate clădirile și structura micii colonii a fostei fabrici de malt: clădirile pentru administrație (inclusiv clădirile de locuit), cantina, popicăria.

Caracteristicile menționate mai sus, rezultate din analizarea localității istorice, constituie o parte a „capitolului natural” amintit la începutul articolului. Păstrarea lor va asigura conservarea aspectului și substanței istorice a așezării și, prin aceasta, dezvoltarea durabilă a acesteia.

Bibliografie generală

Das Burzenland, IV.1. *Die Dörfer des Burzenlandes*, Brașov, 1929.

Nicolae Pepene, Gernot Nussbächer, Bogdan-Florin Popovici, Daniel Pașcu, *Hălchiu – Heldsdorf – Höltövénz. O istorie în imagini*, Editura Suvenir, Brașov, 2007.

Ernst Rotbächer, *Heldsdorf. Monographie einer Burzenländer Gemeinde*, Kriterion Verlag, Bukarest, 1977.

Heinrich Wachner, *Kronstädter Heimat-und Wanderbuch*, Kronstadt, 1934.

Notă: Autorul fotografiilor din timpul inventarierii este Aurelian Stroe